

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.83>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ, В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Берднік І.В.,*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін**Національного університету «Чернігівська політехніка»**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2672-2864>*

Берднік І.В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах.

У даній статті було проведено дослідження особливості проведення окремих слідчих дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах. Автором зазначено, що в умовах сьогодення на тлі глобальної інформатизації суспільства й активного впровадження новітніх технологій в усі сфери життєдіяльності людини змінюються і форми збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Зловмисники, використовуючи надбання сучасних технологій, постійно вдосконалюють свою злочинну діяльність, змінюють напрями взаємодії з метою вчинення правопорушень.

В Україні, як і у світі загалом, наркозлочинність активно реалізується через смартфони мережею «Інтернет» з використанням месенджерів і спеціальних додатків для розповсюдження психоактивних речовин, наркотичних засобів та їх аналогів.

Автором досліджені особливості забезпечення прокурором виконання завдань кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: здійснення прокурором повноважень, спрямованих на забезпечення повноти, всебічності дослідження обставин кримінального правопорушення та правильного застосування норм кримінального закону, а також специфіку проведення слідчих дій у кримінальних провадженнях за фактами обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Автор доходить висновку, що ефективність досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами незаконного збуту виключених з вільного обігу речовин з використанням мережі Інтернет та інших телекомунікаційних технологій ускладнюється необхідністю ідентифікації користувача під псевдонімом.

Ключові слова: досудове розслідування, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналогів або прекурсорів, слідчі дії, кримінальне провадження, огляд місця події, судова експертиза.

Berdnik I.V. On the peculiarities of investigating criminal offenses related to illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors in modern conditions.

The article examines the peculiarities of carrying out certain procedural actions during the investigation of criminal offenses related to the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, in modern conditions. The author states that in today's conditions, against the background of global informatization of society and the active introduction of the latest technologies in all spheres of human life, the forms of sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors are also changing. Criminals, using the assets of modern technologies, constantly improve their criminal activities, change directions of interaction with the aim of committing offenses.

In Ukraine, as well as in the world in general, drug crime is actively carried out through smartphones and the Internet using messengers and special applications for the distribution of psychoactive substances, narcotic drugs and their analogues.

The author researched the peculiarities of ensuring the prosecutor fulfills the tasks of criminal proceedings during the investigation of criminal offenses in the sphere of trafficking in

narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors: the prosecutor's exercise of powers aimed at ensuring the completeness and comprehensiveness of the investigation of the circumstances of the criminal offense and the correct application of the norms of the criminal law, and as well as the specifics of conducting investigative actions in criminal proceedings on the facts of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

The author concludes that the effectiveness of pre-trial investigation in criminal proceedings on the facts of illegal sale of substances excluded from free circulation using the Internet and other telecommunication technologies is complicated by the need to identify the user under a pseudonym.

Key words: pretrial investigation, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, investigative actions, criminal proceedings, inspection of the scene, forensic examination.

Постановка проблеми. В сучасних умовах незаконне виробництво і розповсюдження наркотичних засобів чи психотропних речовин стало тіньовою комерційною індустрією з багатомільярдними оборотами, що чинить негативний вплив як на людство в цілому, так і на кожну окрему особу, яка перебуває в стані наркотичної залежності. Рівень злочинності з розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин в Україні впродовж останніх років залишається стабільно високим із зростанням частки правопорушень, вчинених з метою збуту (від 2293 у 2016 році до 7 287 у 2022 році).

Загрозовою ця тенденція стала й з огляду на використання зловмисниками новітніх технологій, що дозволило розширити ринки збуту, зробивши придбання виключених з вільного обігу речовин доступним для широких верст населення, в тому числі й для найбільш уразливої групи – молоді. Перехід наркозлочинності у кіберпростір є однією з найбільших загроз національній безпеці, оскільки кількість кримінальних правопорушень, вчинених у такий спосіб, зростає пропорційно до кількості користувачів комп'ютерних мереж та електронних засобів комунікацій.

Постійне вдосконалення технологій, доступність сучасних програм для забезпечення анонімності користувача, можливість використання інформаційних ресурсів незалежно від місця знаходження користувача, розширення логістичних маршрутів є тими факторами, що забезпечують високий рівень латентності цих кримінальних правопорушень, учинених з використанням новітніх технологій. Сучасні телекомунікаційні технології, не лише спростили процес спілкування, але й через доступні можливості шифрування мережних Інтернет-ресурсів (DarkNet або Чорний

Інтернет), використання анонімних мережних з'єднань, що ускладнюють відстеження користувача та його ідентифікацію, безконтрольне використання карток операторів мобільного зв'язку сприяли відходу від традиційного способу збуту наркотичних засобів та психотропних речовин «з рук в руки» до «безконтактного збуту» з використанням новітніх інформаційних технологій.

Стан опрацювання тематики. Дослідженню проблемних аспектів досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів присвячували свої наукові праці О.Ю. Василенко, Ю.В. Гнусов, М.О. Колесник, В.А. Коршенко, А.М. Лисенко, А.Г. Маланюк, Т.П. Матюшкова, П.М. Мітрухов, В.В. Носов, О.В. Шульженко, О.О. Юхно та ін. Однак, не дивлячись на реалії сьогодення, достатньої уваги питанням особливостей проведення окремих слідчих дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах, не приділялося.

Метою статті є дослідження та аналіз особливостей проведення окремих слідчих дій під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Використання сучасних телекомунікаційних та інших технологій вплинуло на процес організації злочинної діяльності з незаконної торгівлі забороненими засобами й речовинами. Злочинні групи, що формуються у кіберпросторі, характеризуються об'єднанням у організовану групу учасників, які особисто не знайомі та проживають у різних населених пунктах, а уникненню особистих контактів між ними сприяє здійснення управління групою з використанням закритих комунікаційних каналів і мережних технологій. Для досягнення мети такі групи залучають як фахівців ІТ-сфери для створення та адміністрування відповідних Інтернет-ресурсів, так і осіб з тривалим досвідом споживання наркотиків у ролі кур'єрів, що здійснюють закладки таких речовин.

Діяльність із збуту наркотичних засобів чи психотропних речовин з використанням новітніх технологій охоплює кілька складових. Насамперед, це створення спеціального Інтернет-ресурсу для збуту наркотиків, або розміщення відповідних оголошень, пропозицій чи реклами на існуючому вебсайті у мережі Інтернет, на сторінці у соціальній комп'ютерній мережі, або створення чат-боту у месенджері Telegram. Це призводить до появи «комп'ютерних» або електронних слідів злочину. Проте існує й необхідність фізичної передачі такого товару покупцю, що часто пов'яза-

но із здійсненням «закладок», як основної форми розповсюдження незначних партій наркотичних засобів чи психотропних речовин. «Закладкою» наркотиків називають їх схованку у різноманітних безлюдних або прихованих від людської уваги місцях, якими можуть бути: поштовий ящик, батарея опалення, електричний або пожежний щиток у під'їзді багатоповерхового житлового будинку, клумба з квітами поблизу житлових будинків чи у парках (скверах), елементи споруд тощо.

При цьому вся координація дій і обмін інформацією між співучасниками, а також із замовником, здійснюється за допомогою телекомунікаційних мереж і мобільних додатків (застосунків), таких як «Telegram», «Viber», «WhatsApp», «Jabber», «Skype» і т. ін., а рідше шляхом використання електронної пошти чи стільникового зв'язку [1].

Для безконтактного збуту наркотичних засобів чи психотропних речовин характерною є передплата, що може здійснюватися шляхом поповнення рахунку вказаного збувальником телефонного номеру, повідомлення секретного коду ваучера поповнення рахунку у вигляді SMS-повідомлення, банківського переказу на вказаний збувальником банківський рахунок або номер телефону з використанням банківської картки, використання електронних платіжних засобів (наприклад, «QIWI», «PayPal»), у тому числі таких, статус яких не визначено (криптовалюта).

З огляду на закономірності існуючої практики розслідування протиправних діянь з розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, в сучасних умовах виділяють наступні слідчі ситуації:

1. Факт вчинення такого кримінального правопорушення виявляється під час досудового розслідування іншого кримінального правопорушення (наприклад, за фактами придбання наркотиків для особистого споживання, ДТП, незаконного поводження зі зброєю чи вибуховими речовинами, контрабанди наркотичних засобів тощо), що дозволяє встановити певні відомості про особу, яка причетна до збуту заборонених речовин.

Організація досудового розслідування у цих кримінальних провадженнях передбачає вжиття заходів, характерних для розслідування будь-яких злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. При цьому проведення таких слідчих дій як огляд, обшук буде пов'язане з необхідністю огляду змісту інформації комп'ютера чи іншого телекомунікаційного пристрою, вебсторінок та її фіксації з допомогою відповідного програмного забезпечення. Такі ж особливості обумовлюють і предмет допиту свідків, підозрюваних. Широко застосовуються й можливості негласних слідчих (розшукових) дій, насамперед зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем.

Крім того доцільно розглянути питання про призначення комп'ютерно-технічної чи (і) телекомунікаційної експертизи щодо вилучених при затриманні та обшуку комп'ютерів, смартфонів, інших пристроїв, використаних підозрюваними для пошуку в мережі Інтернет інформації про збут наркотиків, для встановлення зв'язку та спілкування зі збувальниками з приводу придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

2. В умовах відсутності будь-якої інформації про особу, яка здійснює збут в мережі Інтернет або за допомогою розміщення повідомлень на об'єктах міської інфраструктури у вигляді надписів з пропозиціями продажу наркотиків («мет», «фен», «клад» і т. ін. з адресами інтернет-сайтів чи назвами закритих каналів у популярних месенджерів), тобто наявні дані, що свідчать про систематичність збуту наркотичних засобів чи психотропних речовин з використанням новітніх телекомунікаційних технологій.

Особливість досудового розслідування у цій слідчій ситуації полягає у необхідності фіксування інформації, що розміщується чи передається за допомогою мережі Інтернет чи інших новітніх технологій, встановленні та документування інформації, що ідентифікує віртуального продавця наркотичних засобів і психотропних речовин як конкретну особу.

На практиці доводиться стикатись з об'єднанням в ході протиправної діяльності різних сервісів. Наприклад, інформація отримується із сторінки інтернет-магазину, для реєстрації в якому використовуються аккаунт соціальної мережі Facebook, оплата здійснюється через онлайн банкінг Приват24, а інформація надсилається учаснику групи чи покупцю через повідомлення в Telegram чи SMS.

Відтак, важливою для досудового розслідування інформацією, такою як електронні поштові скриньки, доменне ім'я, IP-адреси, номери телефонів, номер спеціального рахунку електронного гаманця, володіють різні провайдери, для отримання якої можуть використовуватись як доступні програмні продукти, так і визначені КПК України процесуальні засоби.

Зокрема, для пошуку інформації про реєстратора доменного імені інтернет-сайту, провайдера, місця розміщення сайту (його IP-адреси), адміністратора сайту використовується система "Whois" або інші програмні засоби.

Проте, ураховуючи використання зловмисниками захищених месенджерів та послуг анонімізації вебресурсу для приховання реальної IP-адреси, з якої здійснюється його адміністрування, доцільно ініціювати з додержанням вимог Глави 43 КПК України проведення процесуальних дій у порядку міжнародного співробітництва. Так, в багатьох випадках для забезпечення анонімності

власника інтернет-сторінки ними використовуються можливості хостингу американської компанії «Cloudflare».

З цією ж метою прокурору слід орієнтувати слідчого на підготовку клопотань до слідчого судді про надання дозволу на тимчасовий доступ до інформації про абонента, якою володіють оператори та провайдери телекомунікацій, а також на використання можливостей оперативних підрозділів, в тому числі щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, шляхом направлення відповідних доручень у порядку ст. 40 КПК України [2].

Огляд місця події має на меті безпосереднє сприйняття, дослідження обстановки та характеру події правопорушення, зволікання з проведенням якого може призвести до зникнення слідів кримінального правопорушення, об'єктів, що можуть стати речовими доказами, зміни обстановки тощо. Натомість неприпустимим є проведення під виглядом огляду місця події обшуку для відшукання вилучених з вільного обігу засобів і речовин (*постанови ККС ВС в справах № 310/4839/17, № 740/5066/15-к, № 754/5978/16-к*) [2, с. 14].

Типовим прикладом такого порушення є перевірка поліцейським внутрішніх частин одягу особи під приводом проведення поверхневої перевірки особи, керуючись ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію». Остання передбачає проведення по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальний огляд речі, а також самостійну демонстрацію вмісту особистих речей чи добровільну їх видачу. В цьому випадку поверхнева перевірка може виступати частиною огляду місця події, що проводиться відповідно до вимог ст. 237 КПК України [3].

Доцільно звернути увагу на випадки вилучення слідчими в ході проведення огляду місця події, всупереч вимогам ч. 5 ст. 237 КПК України, змивів з рук осіб для виявлення часток засобів чи речовин. Огляд тіла людини з метою виявлення слідів кримінального правопорушення є самостійною слідчою дією – освідуванням, що здійснюється в іншому порядку, визначеному ст. 241 КПК України (*постанова ККС ВС від 19.03.2020 у справі № 127/3712/17*) [2, с. 15].

Певні труднощі в ході розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії викликає нечіткість законодавчого регулювання підстав та умов проведення **особистого обшуку** для виявлення і вилучення наркотичного засобу чи психотропної речовини, які особа зберігає при собі.

Як зазначено у постанові Верховного Суду від 15.06.2021 у справі № 204/6541/16-к особистий обшук є складовою процесу затримання і, таким чином, законне затримання саме собою дає підстави для проведення особистого обшуку. Більше того, слід взяти до уваги, що особистий обшук затриманої особи є необхідним як

для фіксації доказів правопорушення, так і для забезпечення безпеки осіб, що проводять затримання, та інших осіб, включаючи саму затриману особу. Тому особистий обшук, як правило, проводиться невідкладно після затримання. Оскільки закон надає органам правопорядку повноваження за певних умов проводити затримання без попереднього судового дозволу, це означає, що законодавець визнає непередбачуваність обставин, які зумовлюють таке затримання. Відтак, наявність чи відсутність у ЄРДР на час затримання та особистого обшуку особи відомостей про правопорушення, у зв'язку з яким відбулося затримання, не може вважатися умовою його законності [2, с. 17].

Надаючи оцінку отриманим результатам особистого обшуку, прокурору необхідно враховувати, що залучення адвоката до участі в зазначеній слідчій дії здійснюється на вимогу особи, яка обшукується. Тому роз'яснення слідчим особі її права на захисника, відсутність чітко висловленого нею прохання про його залучення, а також невідкладне направлення слідчим повідомлення центру надання безоплатної правової допомоги після затримання особи свідчать про дотримання норм процесуального закону щодо забезпечення права на захист (*постанова ККС ВС від 04.03.2021 у справі № 742/3853/19*) [2, с. 19].

З тактичного погляду одразу ж після затримання слід **допитати підозрюваного**. Раптовість затримання і подальшого допиту не дозволяє допитуваному обмірковувати відповіді, що підвищує вірогідність отримання достовірного і повного викладення ним обставин події та допоможе правильно спланувати хід досудового розслідування, незалежно від зміни в подальшому особою своїх показань.

На початку допиту необхідно з'ясувати, чи не перебуває допитуваний у стані наркотичного сп'яніння або абстинентного синдрому. Хоч з'ясування цього питання потребує спеціальних знань лікаря-нарколога, наявність на тілі особи видимих слідів ін'єкцій поряд з неадекватністю реакції на поведінку слідчого, прокурора може свідчити про недоцільність проведення допиту.

Оскільки канали надходження до підозрюваних наркотичних засобів підлягають обов'язковому з'ясуванню, то не слід обмежуватися отриманням формальних пояснень підозрюваного про знайдення наркотиків чи разового придбання їх у невідомих осіб. Прокурору за допомогою вказівок слід спрямувати хід досудового розслідування на отримання вичерпної інформації про коло знайомих підозрюваного, дослідити їх особистості та можливу причетність до незаконного обігу наркотичних засобів.

З цією ж метою доцільно застосовувати практику укладення з підозрюваним угод про визнання винуватості, в тому числі із зазначенням обов'язків підозрюваного щодо співпраці у ви-

критті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою [4, с. 34].

До обов'язкових слідчих розшукових дій в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, може бути віднесено **судову експертизу**. У кримінальному провадженні про злочин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів слідчий **упродовж доби після вилучення** наркотичних засобів виносить постанову про призначення експертизи та направляє її з відповідними додатками для виконання до державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, та забезпечує направлення до експертної установи матеріалів, необхідних для проведення судової експертизи [5].

Безперечно це стосується призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, до завдань якої належить вирішення низки класифікаційних (належність речовин до наркотичних, психотропних, прекурсорів, встановлення маси наркотично-активної речовини, способу виготовлення тощо) та ідентифікаційних завдань (встановлення єдиного цілого розділених мас, об'ємів, визначення джерела походження наданих об'єктів, можливість виготовлення (здійснення синтезу) наркотичних засобів у вказаним підозрюваним спосіб).

Водночас з огляду на обставини правопорушення і коло завдань, що потребують вирішення, під час розслідування у таких кримінальних провадженнях доцільно призначати:

– судово-наркологічну експертизу, що дозволяє встановити факт хвороби особи на алкоголізм чи наркоманію, необхідність або відсутність протипоказань щодо примусового лікування такої особи, а також які наркотичні засоби та яким способом приймає особа;

– судово-біологічну експертизу, за допомогою якої визначається чи відноситься досліджувана рослина до числа наркотичних і чи росла вона на певній ділянці місцевості;

– судово-фармацевтичну експертизу, до завдань якої входить встановлення належності речовин до лікарських засобів, визначення їхнього найменування, відповідність вмісту й інших параметрів вимогам Державної Фармакопеї, визначення порядку відпуску в лікувальних цілях, у яких формах і яка гранична кількість відпуску за одним рецептом.

Таким чином, ефективність досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами незаконного збуту виключених з вільного обігу речовин з використанням мережі Інтернет та інших телекомунікаційних технологій ускладнюється необхідністю ідентифікації користувача під псевдонімом. Встановлення справжніх даних

користувача у кіберпросторі, належне документування інформації, отриманої з електронних ресурсів, вимагає знань сучасних апаратних і програмних технологій, навичок їх використання, від яких залежить вибір тактики і методики розслідування кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О.В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/17605> (дата звернення: 15.08.2023).
2. Рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, учинених із застосуванням новітніх інформаційних технологій / О.Ю. Василенко, О.В. Шульженко, М.О. Колесник, А.Г. Маланюк. Київ: Офіс Генерального прокурора, 2022. 28 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.08.2023).
4. Методичні рекомендації «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій» / О.О. Юхно, Т.П. Матюшкова, В.А. Коршенко, Ю.В. Гнусов, В.В. Носов, А.М. Лисенко, П.М. Мітрухов; за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу». Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2018. 56 с. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3325> (дата звернення: 15.08.2023).
5. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2017 р. за № 937/30805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 15.08.2023).